

УДК 821.135.1-141:[069:94](477.51-25)

Мирослав Май-Борода

ПОЕТИЧНИЙ ПСАЛТИР РУМУНСЬКОГО ДИПЛОМАТА ТЕОДОРА КОРБЕ В КОЛЕКЦІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ

DOI: 10.58407/litopis.240516

© М. Май-Борода, 2024. СС BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3467-7380>

Мета статті полягає у введенні до наукового обігу інформації про поетичний релігійний твір румунського дипломата та письменника Теодора Корбе – Псалтир у віршах, що зберігається у фондах Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. Стаття ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах історичності, цілісності та об'єктивності. Вони реалізуються через застосування історико-критичного, порівняльно-аналітичного та логічного методів. **Наукова новизна:** історія книги та шлях її надходження до музею раніше не досліджувалися. До недавнього часу атрибуція книги була неповна й обмежувалася лише визначенням назви твору та часом його написання в межах XVII – поч. XVIII ст. У статті систематизовано зібраний матеріал, що стосується історії музейного артефакту. **Висновки.** Опрацьований матеріал дозволив визначити автентичність художнього твору, його автора, установити час і місце написання віршованого Псалтиря, підтвердити, що книга написана власноручно Теодором Корбе.

Ключові слова: віршований Псалтир, Теодор Корбе, Василь Тарновський, Чернігівський історичний музей, Бібліотека Академії Румунії.

Псалтир є однією з книг Святого Письма Старого Завіту, написана пророком і царем Давидом та деякими іншими псалмостівцями. Її зміст різноманітний. Вона містить у собі пророцтва про Христа, оспівує велич та могутність Богу, повчає вірі, утверджує мораль й одночасно є молитвою людини до Бога. «Книга псалмів обіймає в собі корисне з усіх книг. Вона пророкує про майбутнє, наводить на згадку події, дає закони для життя, пропонує правила для діяльності. Коротше сказати, вона є загальна скарбниця добрих навчань і ретельно відшукує, що кожному на користь»¹, – говорить святитель Василій Великий.

Псалтир посів почесне місце і в християнстві: він є не лише значущою книгою Біблії, а й однією з найважливіших богослужбових книг Церкви. Уся книга псалмів прочитується в храмах повністю за один тиждень, а в період Великого Посту – двічі на тиждень, псалми входять до складу всіх церковних чинопослідувань. Для монахів та мирян Псалтир є невід'ємною складовою їх повсякденної келійної молитви. Древні монахи не припиняли співати псалми, і проводячи час за фізичною працею, а щоденне читання Псалтиря християнами вдома було завжди звичайною справою. Таку любов до псалмів можна пояснити словами святителя Афанасія Великого, який говорить: «В цій книзі виміряні й описані словом все життя людське, і душевний стан, і рух помислів, і понад зображеного в ній нічого більш не віднайдеться в людині»².

У колекції Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського зберігається незвична за своїм форматом книга (32x10 см, 215 арк.) – рукописний поетичний Псалтир (інв. № Ал-941)³. Написаний він румунською мовою кирилицею. Книга не є богослужбовою – вона являє собою релігійну поезію, авторський переспів Давидових псалмів.

¹ Василій Великий, свят. Творення святих отців в руском переведе с прибавлениями духовнаго содержания. Москва: В тип-и А. Семена, 1845. Т. 5. Кн. 2. С. 177.

² Афанасій Великий, свят. Творення. Свято-Троїцькая Сергієва Лавра: Собственная тип-я, 1903. Ч. 4. С. 32.

³ Ситий І. Реєстр рукописних книг Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. Скарбниця української культури. Чернігів, 2004. Вип. 4. С. 12.

Поетичний Псалтир Теодора Корбе.

У результаті вивчення тексту книги вдалося встановити, що автором віршованого видання псалмів є Теодор Корбе⁴ – румунський дипломат і письменник, перу якого належать лексикографічні, політичні та поетико-релігійні твори. Вказівка на це знаходиться одразу перед першим псалмом, де говориться: «З Божою допомогою псалми у віршах на мові румунський склав Федор Корбе»⁵. Народився він в м. Брашов (Трансільванія) у 1670 р. Син священника Йона Корбе, який активно займався просвітницькою діяльністю серед православного населення Брашова та сприяв розвитку румунської культури. Т. Корбе знав чимало мов (латинську, слов'янську, грецьку, німецьку, угорську). Освіту здобув у Києво-Могилянській академії. Освіченість та знання мов не залишили його непоміченим. Т. Корбе отримав посаду секретаря (логофета) при дворі господаря Волощини Костянтина Бринковяну та відіграв важливу роль у дипломатії того часу, виконував різноманітні посольські доручення. Проте, незважаючи на значимість цієї постаті в історії, його ім'я залишається відомим вузькому колу дослідників.

У 1711 р. після невдалого Прутського походу під час російсько-турецької війни, в якій румунські князівства Волощина і Молдавія брали активну участь в антиосманській боротьбі, він разом з великим шафарієм Валахії Томою Кантакузіним перебрався до Києва, де обійняв посаду перекладача Київської губернської канцелярії. Ця дата є найбільш поширеною в історіографії⁶, але питання, коли саме Т. Корбе остаточно оселився в Києві, залишається відкритим для подальшого наукового дослідження⁷.

У Києві він поселився в одному з непересічних маєтків на Подолі. Раніше будинок належав Київському полковнику Костянтину Мокієвському. Дарування румунському канцеляристу вільної домівки колишнього очільника Київського полку яскраво свідчить про те, з якою повагою ставилися до служби Т. Корбе. Безперечно, останній відвідував Київ з дипломатичними місіями і в попередні роки, і вже був тут добре відомий.

Перекладачеві були також подаровані села Лук'янівка та Крупіль⁸ Переяславського полку, які раніше належали Переяславському полковнику Родіону Дмитрашко-Райчі. У фондах Чернігівського історичного музею зберігається універсал Гетьмана І. Скоропадського від 12 жовтня 1715 р. (інв. № Ал-501/15/50) про надання цих сіл по волі та наказу монаршому «Пану Корбе Перекладачу». До 1920-х рр. поблизу с. Великий Крупіль існував хутір, який називався іменем першого власника – Корбина Гребля⁹.

Саме в київський період свого життя Т. Корбе почав працювати над створенням віршованого Псалтиря. Підтвердження цьому знаходимо в тексті самої книги з музейної колекції. Найімовірніше, що до музею рукопис потрапив від нащадків Корбе, які породичалися із багатьма впливовими родинами гетьманів України. Деякі з них оселилися в Чернігівській губернії й були знайомі із Василем Тарновським, громадським діячем, відомим

⁴ В румунській традиції – Корба.

⁵ Теодор Корбе. Віршований Псалтир. Рукопис. Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського. Інв. № Ал-941. Арк. 1.

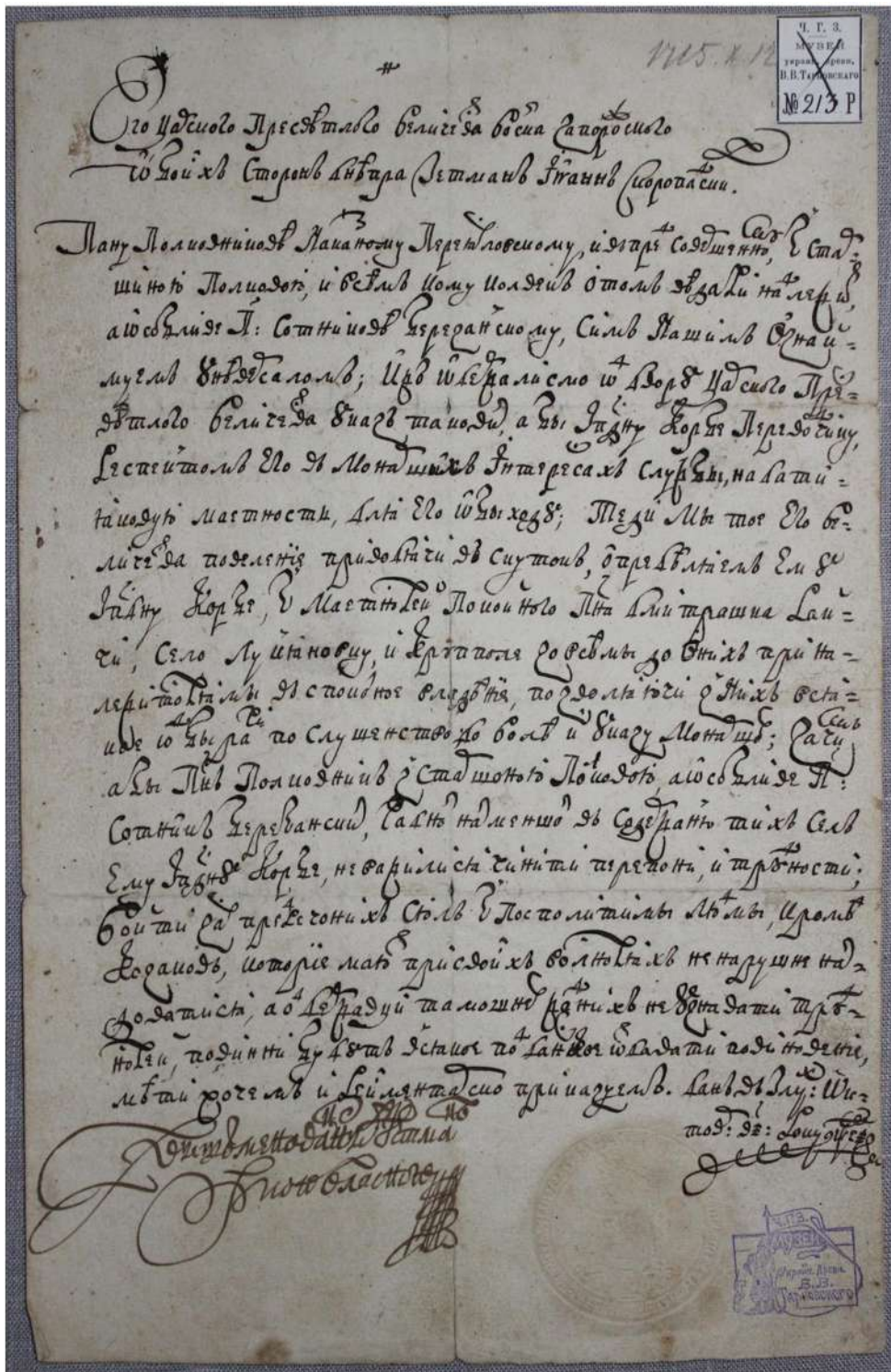
⁶ Лаппо-Данилевский К. Семья А. Лаппо-Данилевского: истоки и традиции (вторая дополненная редакция статьи). *Лаппо-Данилевский в памяти научного сообщества*. Санкт-Петербург, 2019. С. 693; Панаитеску П. Культурные связи румынских государств с Россией в эпоху реформ Петра I. Новые данные. *Romanoslavica*. București, 1958. № II. С. 241; Семенова Л. Княжества Валахия и Молдавия: конец XIV – начало XIX в. Очерки внешнеполитической истории. Москва: Индрик, 2006. С. 296; Семечка Г. Рід Корбе. Верхньодніпровська гілка: історико-генеалогічне дослідження. Дніпро: ДОУНБ, 2017. С. 8.

⁷ Про 1707 р. говорить Олександр Пономарьов, посилаючись серед іншого й на працю Лідії Семенової «Княжества Валахия и Молдавия...», хоча остання вказує на приїзд Теодора Корбе до Києва разом із Томою Кантакузіним після 1711 р.: Пономарев А. Валахский род Корбя (Корбе) в Украине-Гетманщине в XVIII ст. *Turagetiia. Istorie. Muzeologie. Chişinău*, 2020. Vol. XIV [XXIX] nr. 2. С. 93.

⁸ Нині села Лук'янівка та Великий Крупіль Броварського р-ну Київської області.

⁹ Шкоропад Д., Савон О. Прилуччина: Енциклопедичний довідник. Ніжин: ТОВ «Вид-во "Аспект-Поліграф"», 2007. С. 228.

меценатом, колекціонером, власником унікального зібрання української старовини, яке він незадовго до своєї смерті подарував Чернігову.

Універсал Гетьмана Івана Скоропадського про надання по велінню монаршому перекладачу Теодору Корбе маєтностей покійного Пана Дмитрашко-Райчі – сіл Лук'янівка та Круполя. 12 жовтня 1715 р. (інв. № Ал-501/15/50).

Правнук Теодора Корбе Михайло Іванович Корбе був одружений з Софією Яківною Скоропадською, правнучкою гетьмана Данила Апостола. Родина дбайливо зберігала сі-

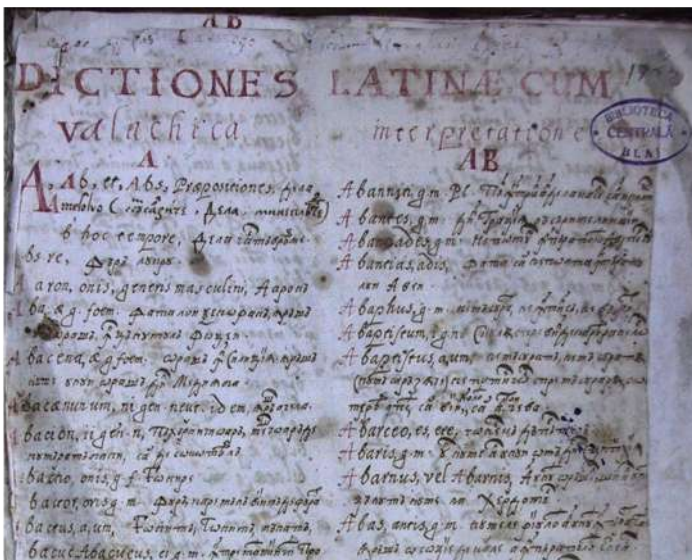
мейну реліквію – кунтуш Параскеви Данилівни Апостол, який згодом був переданий В. Гарновському¹⁰ (каталог В. Гарновського № 519¹¹). Можливо, саме разом із кунтушем був переданий і віршований Псалтир. У каталозі Музею українських старожитностей В. Гарновського знаходиться його опис: «Книга в чет-верту долю листа, розрізанаго вздовж вузькими смугами, в шкіряному переплеті. Останньої чверті XVIII ст.»¹². Датування виявилось хибним, оскільки атрибуція вче-видь здійснювалася за зовнішнім виглядом книги.

Кунтуш
Параскеви Данилівни Апостол.
Фонди Чернігівського
історичного музею
(інв. № И-399).

Після ідентифікації автора поетичного Псалтиря залишилося відкритим питання: чи книга, що зберігається в музеї, була написана власноручно Т. Корбе, чи музейний екземпляр був переписаний іншою людиною? Знайти відповідь на це питання допоміг фахівець у галузі румунської літератури, доктор філологічних наук, професор Університету «1 грудня 1918 р.» м. Альба-Юлія (Румунія) Алін-Міхай Герман, який чверть століття присвятив ретельному вивченню літературної спадщини Т. Корбе та опублікував дві його праці: латино-румунський словник і віршований Псалтир за екземплярами творів, що зберігаються в Бібліотеці Академії Румунії (філія в Клуж-Напоці). Порівнявши сторінки рукописного словника з Клуж-Напоки та поетичного Псалтиря з колекції Чернігівського історичного музею, дійшли висновку, що почерк належить одній людині, тобто Теодору Корбе. Як зазначив професор Алін-Міхай Герман, почерки дуже схожі, хоча почерк з Псалтиря дещо змінений як через більш недбале написання, так і через вік автора¹³.

Коментуючи наукову важливість музейного екземпляра, професор зазначив, що рукопис, який зберігається в Чернігові, має велике значення, оскільки, на відміну від рукопису, що зберігається в Клуж-Напоці, якому бракує кількох сторінок, він повний¹⁴. Відкриття чернігів-

Сторінка латино-румунського словника Теодора Корбе з Бібліотеки філії Академії Румунії в Клуж-Напоці.

¹⁰ Семенча Г. Рід Корбе... С. 11

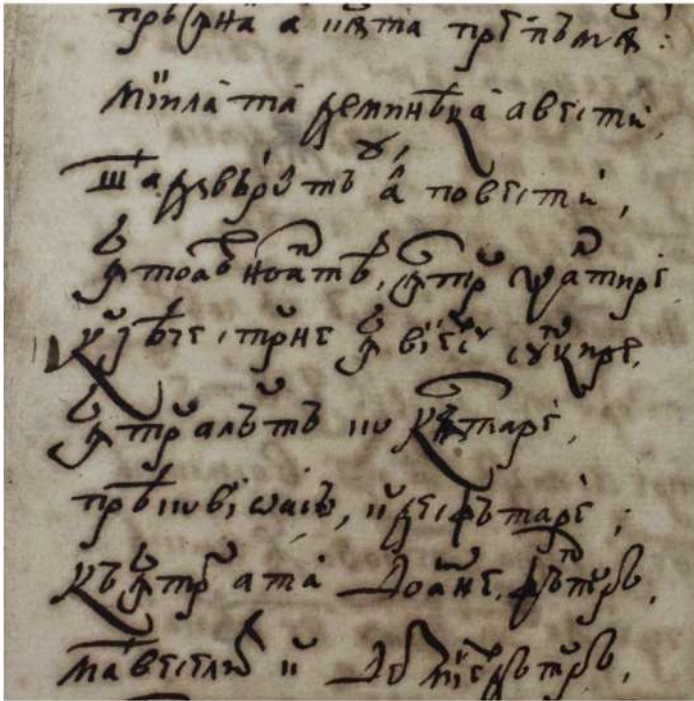
¹¹ Каталог українських древностей коллекции В.В. Гарновского. Киев: Тип-я Милевского, 1898. С. 67.

¹² Каталог музея українських древностей В.В. Гарновского / Сост. Б. Гринченко. Чернигов: Тип-я Губернского Земства, 1900. Т. II. С. 233.

¹³ Gherman A.-M. Un manuscris necunoscut al lui Teodor Corbea. *Limba română*. Anul LXXI, 2022. Nr. 1–2 ianuarie-iunie. P. 96.

¹⁴ Ibid.

ського екземпляра твору дозволило заповнити значні прогалини в тексті клужського рукопису та відкрило новий етап у дослідженні біографії Т. Корбе, внісши важливі корективи до попередніх досліджень румунського вченого. Так, довгий час вважалося, що віршований Псалтир був написаний до київського періоду в житті румунського дипломата, проте, вивчаючи текст нашого примірника, професор визначив, що книга була створена, «коли йшов від Христа рік 1720-й». Це зазначено в слові до читача, яке знаходиться в кінці музейного примірника¹⁵ (збереглося, на жаль, неповним). У рукописі з Румунії таке слово до читача відсутнє.

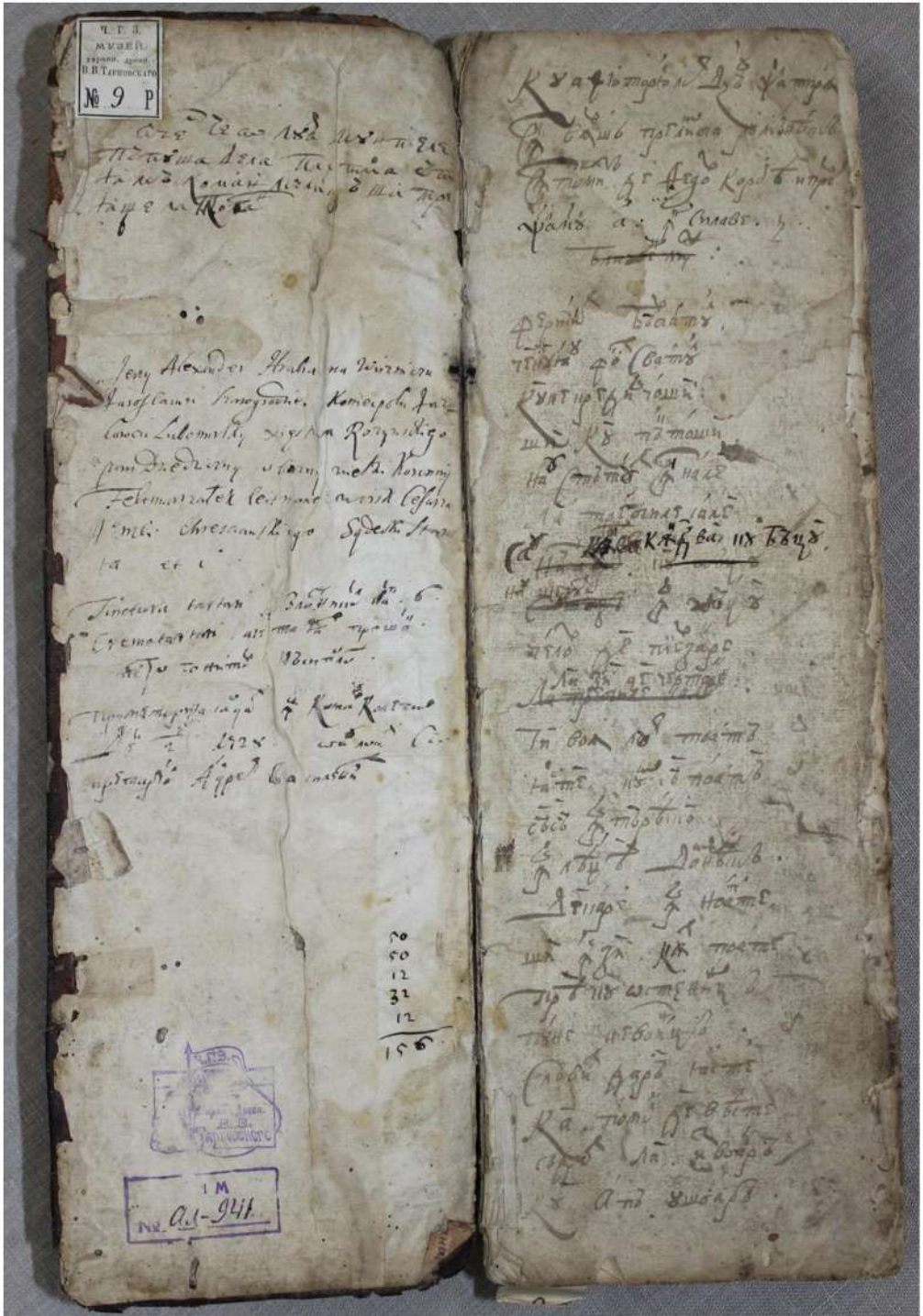

Почерк Теодора Корбе.

Сторінки поетичного Псалтиру з Бібліотеки філії Академії Румунії в Клуж-Напоці.

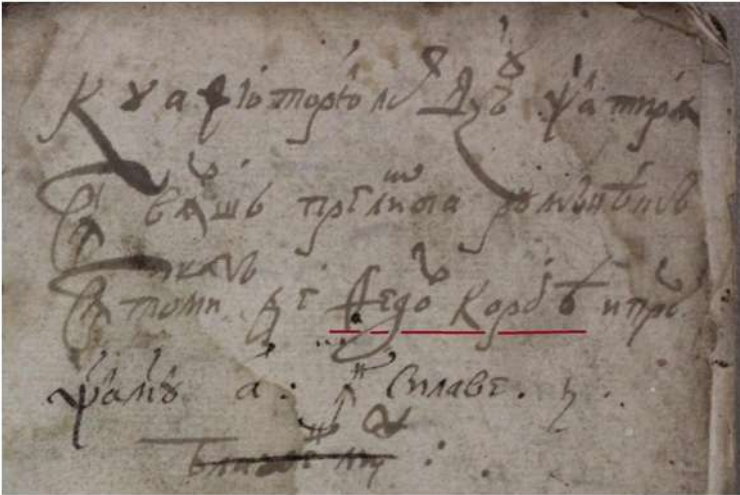
¹⁵ Теодор Корбе. Віршований Псалтир. Арк. 215.

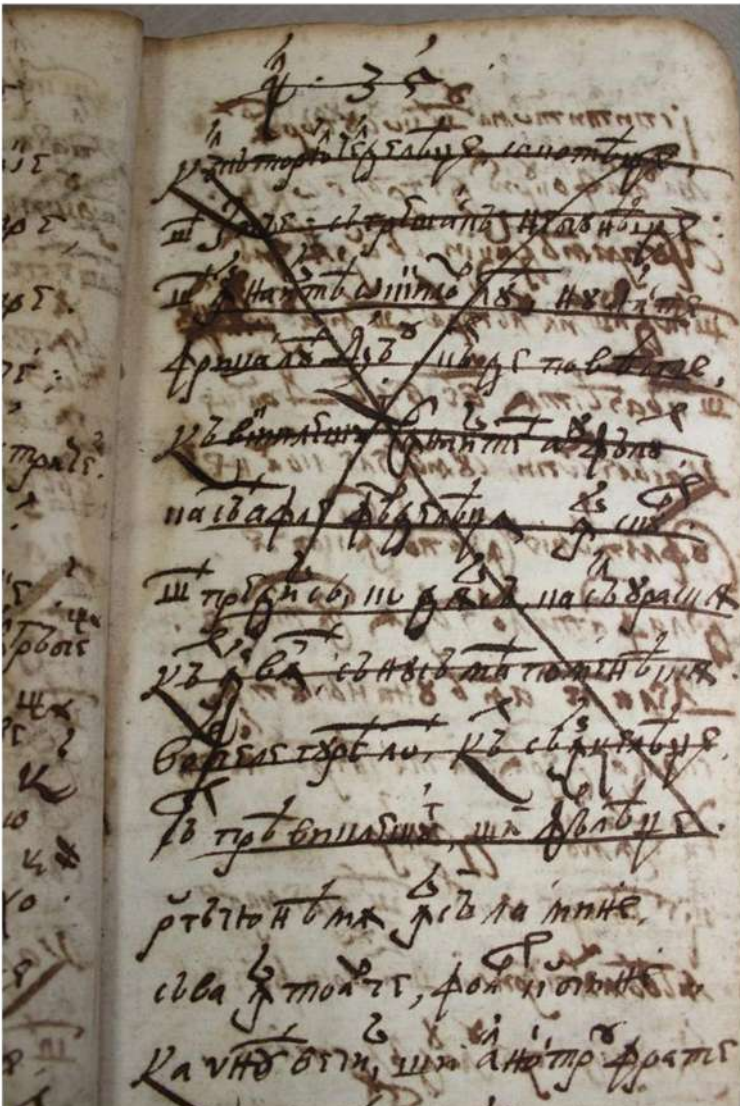
Перші сторінки поетичного Псалтиру з колекції Чернігівського історичного музею. На аркуші зліва записи латинією. На аркуші справа ім'я автора та 1-й псалом.

Чернігівський рукопис є особливо цінним та унікальним, оскільки він являє собою одночасно чернетку з робочими правками та, за словами професора Алін-Міхая Германа, є художньою лабораторією цього літературного твору. Корекції в ньому переважно стосуються рими та віршового розміру¹⁶. Примірник із Клуж-Напоки є фінальним і відповідно декорованим варіантом твору. Написаний не скорописом, а півуставом.

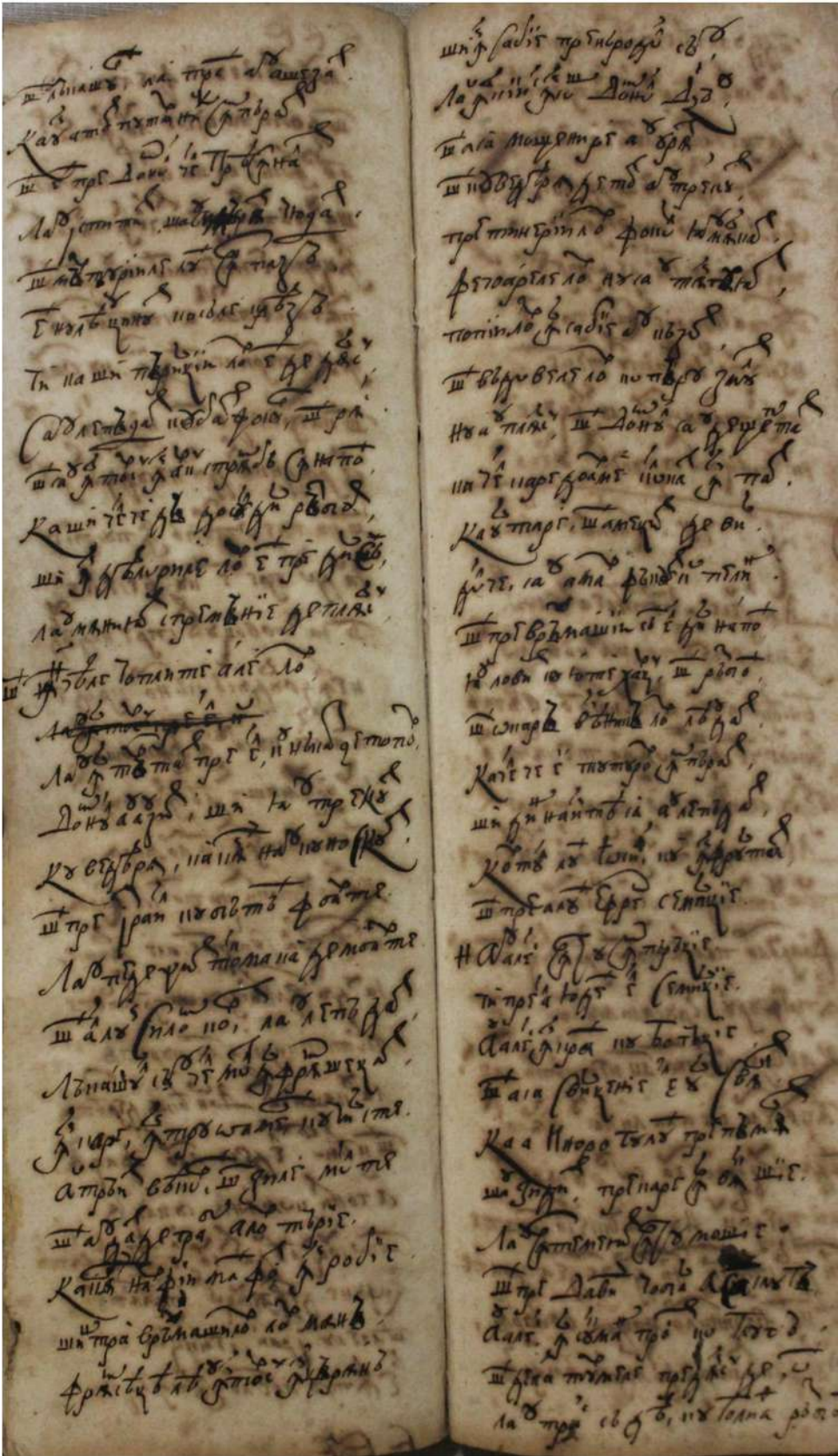
¹⁶ Gherman A.-M. Un manuscris necunoscut al lui Teodor Corbea. P. 96.

Ім'я автора перед псалмами.

«Художня лабораторія» твору.

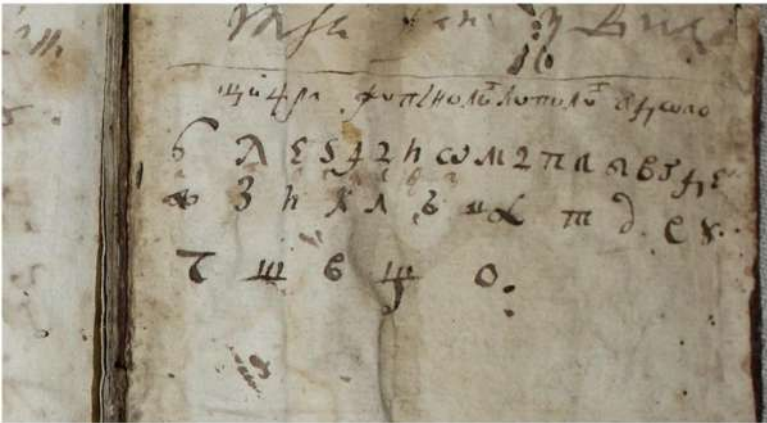

Розворот Псалтиру з колекції Чернігівського історичного музею.

У музейній книзі містяться також деякі записи та помітки. Вони не мають прямого відношення до історії створення книги та взагалі тематики псалмів. Записи зроблені латиною. «Jerzy Alexander hrabia na Wisnicz, Jarosławiu, Szarogrodzie, Koniecpolu, Jazłowcu Lubomirsky, xięstwa Rozynskiego pan dziedziczny, obozny wielki koronny, feltmarszałek lieutenant woisk Cesarza j[ego] m[i]ł[os]ci chreścianskiego, sądecki starosta etc» (Єжи Александер граф на Вісничу, Ярославі, Шаргороді, Конецполі, Язлівцю Любомирський, князівства Ружинського дідичний пан, великий коронний обозний, фельдмаршал лейтенант військ Цісаря його милості християнського, сондецький староста і т.д.), «Tincturu tartari» (барвника зубного каменю) та «Stemo tartari» (очищення зубного каменю)¹⁷.

Згадуваний в рукописі Єжи Александр Любомирський (1669 (?) – 1735 рр.) був державним діячем та великим землевласником. Брав активну участь у політичному житті того часу, в якому не останню роль грав Т. Корбе та його рідний брат Давид. Любомирський підтримував кандидатуру Станіслава Лещинського на польський престол після того, як Варшавська конфедерація 1704 р. оголосила про позбавлення влади Августа II. Через два роки Любомирський перейшов на бік Августа II. Давид Корбе в цей період виконував дипломатичну місію – вів переговори з Ференцем II Ракоці, очільником антигабсбурзької національно-визвольної війни угорського народу 1703–1711 рр., князем відновленого князівства Трансільванія, пропонуючи йому зайняти польський престол після зречення Августа II. Планувалося, що останній відсторонить Станіслава Лещинського¹⁸. Але історичні події склалися так, що незабаром Август II повернув собі корону Польщі.

Доречно сказати, що перший відомий твір Т. Корбе був присвячений дипломатичній місії його брата Д. Корбе, який був направлений у 1698 р. Костянтином Бринковяну в Польщу до короля Августа II. У цьому оповіданні Т. Корбе «виклав певні ідеї щодо політичної орієнтації румун того часу, а саме: про необхідність об'єднати два румунські князівства, Волощину та Молдавію, під егідою мунтянського господаря Костянтина Бринковяну»¹⁹.

Ключ до зашифрованого тексту.

Серед поміток у книзі найбільш цікавою є ключ до якогось зашифрованого тексту. Оскільки Т. Корбе був активним учасником міжнародних політичних подій та виконував різні важливі дипломатичні місії, володіння навичкою шифрування тексту для нього, без сумніву, було важливим та необхідним умінням. Необов'язково текст, ключ до розшифрування якого знаходиться в нашому примірнику, містив у собі якусь важливу інформацію. Т. Корбе міг просто підтримувати в тонусі свої інтелектуальні навички та шифрувати будь-які тексти для тренування своїх умінь.

Слід зазначити, що текст музейного екземпляра написаний досить «агресивним» чорнилом, який зіпсував папір та в деяких місцях пропавив його до дір.

Т. Корбе не був першопрохідцем у справі перекладу псалмів у віршованій формі. Його праці передували Псалтир у віршах митрополита Молдовії Досифея Баріле. Переклад останнього зроблений високою вченою мовою. Псалми-вірші ж Корбе звучать простою народною мовою, із використанням сільського суржику. Як зазначив відомий румунський літературознавець Петре Панайтеску: «Вірш Корбе навіяний народними віршами і лірич-

¹⁷ Розшифрування та переклад тексту здійснив Петро Михайлович Кулаковський – доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія».

¹⁸ Панайтеску П. Культурные связи румынских государств с Россией... С. 239.

¹⁹ Там само. С. 242.

ними румунськими піснями, які співались в селах на святах»²⁰, «...перекладу властиве велике різноманіття віршованого розміру і ритму, в яких відчувається темп народної трансліванської музики»²¹.

Повна фотокопія музейного екземпляра була передана для подальшого вивчення та опрацювання до Бібліотеки Академії Румунії в Бухаресті, Бібліотеки філії Академії в Клуж-Напоці та до Бібліотеки Священного Синоду Румунської Православної Церкви. На сьогодні професор Алін-Міхай Герман зробив повне розшифрування музейного рукопису та її модернізовану версію з глосарієм для сучасного читача.

References

Lappo-Danylevskiy, K., Semia, A. (2019). Lappo-Danylevskoho: ystoky y tradytsyy (vtoaria dopolnenaiia redaktsiia staty). Lappo-Danylevskiy v pamiaty nauchnoho soobshchestva [Lappo-Danylevsky: origins and traditions (second expanded version of the article). Lappo-Danylevsky in the memory of the scientific community]. Sankt Peterburg, Russia.

Ponomarëv, A. (2020). Valashskiy rod Korbia (Korbe) v Ukrayne-Hetmanshchynе v XVIII st. [The Wallachian family Korbya (Korbe) in Ukraine-Hetmanshchina in XVIII c.]. *Turagetia. Istorie. Muzeologie – Turagetia. History. Muzeology, XIV [XXIX] nr. 2*, P. 89–98. Chisinau, Moldova.

Semencha, H. (2017). Rid Korbe. Verkhnodniprovska hilka: istoryko-henealohichne doslidzhennia [Korbe family. The Upper Dnipro branch: A historical and genealogical study]. Dnipro, Ukraine.

Semenova, L. (2006). Kniazhestva Valakhyia y Moldavyia. Konets XIV – nach. XIX v. Ocherky vneshnepolytycheskoi ystoriy [Principalities of Wallachia and Moldavia. The late 14th – the early 19th c. Essays of foreign policy history]. Moscow, Russia.

Shkoropad, D., Savon, O. (2007). Pryluchchyna: Entsyklopedychnyi dovidnyk [Pryluchchyna: Encyclopaedic reference book]. Nizhyn, Ukraine.

Sytyi, I. (2004). Reiestr rukopysnykh knyh Chernihivskoho istorychnoho muzeiu im. V. Tarnovskoho [Register of manuscript books of the V. Tarnovsky Chernihiv historical museum]. *Skarbnytsia ukrainskoi kultury – Treasury of Ukrainian culture*, 4, P. 3–37. Chernihiv, Ukraine.

Май-Борода Мирослав Сергійович – кандидат богослов'я, доктор філософії, старший науковий співробітник Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського (вул. Музейна, 4, м. Чернігів, 14000, Україна).

Mai-Boroda Myroslav – candidate of theology, doctor of philosophy, senior research fellow of the V. Tarnovsky Chernihiv historical museum (4 Muzeyna Str., Chernihiv, 14000, Ukraine). E-mail: miroslav_mb@ukr.net

POETIC PSALTER OF ROMANIAN DIPLOMAT TEODOR KORBE IN THE COLLECTION OF CHERNIHIV HISTORICAL MUSEUM

*The purpose of the article is to introduce into scientific circulation information about the poetic religious work of the Romanian diplomat and writer Teodor Korbe – Psalter in verse, which is kept in funds of the V. Tarnovsky Chernihiv historical museum. The article is based on general scientific **methodological principles** of historicity, integrity and objectivity. They are implemented through the use of historical-critical, comparative-analytical and logical methods. **Scientific novelty:** the history of the book and the way it arrived at the museum has not been investigated before. Until recently, the attribution of the book was incomplete and was limited only to the definition of the title of the work and the time of its writing within the 17th – the beginning of the 18th c. The article systematizes the collected material related to the history of the museum artifact. **Conclusions.** The processed material made it possible to determine the authenticity of the work of art, its author; to establish the time and place of writing of the poetic Psalter; to confirm that the book was written by Teodor Korbe himself.*

Key words: *Psalter in verse, Teodor Korbe, Vasyl Tarnovskyi, Chernihiv historical museum, the Library of the Academy of Romania.*

Дата подання: 14 травня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 15 жовтня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Май-Борода, М. Поетичний Псалтир румунського дипломата Теодора Корбе в колекції Чернігівського історичного музею. *Сіверянський літопис*. 2024. № 5. С. 135–144. DOI: 10.58407/litopis.240516.

Цитування за стандартом APA

Mai-Boroda, M. (2024). Poetychnyi Psaltyr rumunskoho dyplomata Teodora Korbe v kolektsii Chernihivskoho istorychnoho muzeiu [Poetic Psalter of Romanian diplomat Teodor Korbe in the collection of Chernihiv historical museum]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, P. 135–144. DOI: 10.58407/litopis.240516.

²⁰ Панаитеску П. Культурные связи румынских государств с Россией... С. 244.

²¹ Там само. С. 246.